

همچنین در این نگاره کلیه گره‌های هندسی کاملاً از قوانین ترسیم هندسی پیروی کرده و نقوش گیاهی و اسلیمی نیز به طور تمام و کمال آورده شده‌اند

جلوه بیشتری داشته‌اند. در عین حال همراه با بعضی از داستان‌ها و موضوع‌های مطروحه در آثار ادبی، فضاهای خاص دیگری نیز در نگاره‌ها به چشم می‌خورد. داستان منظوم «به حمام رفتن هارون (یا

مأمون)» در خمسه نظامی «حمام رفتن فردوسی پس از اتمام شاهنامه»، «حمام رفتن صوفی» از هفت اورنگ جامی و... زمینه‌های مناسبی بودند تا حمام‌ها نیز در نگاره‌های ایرانی حضور پیدا کنند. در اینجا برخلاف عقیده بعضی از محققین، نگاره‌های ایرانی به صورت تصویری از عالم واقعیات درآمدند که با رعایت همه آنچه در فضای معماری است، به شرح ماجرای داستان پرداخته‌اند.

از آنجا که به نظر می‌آید نقاشان، همچون یک معمار همه‌ی ظرایف طراحی معماری حمام را در نظر گرفته و از هیچ نکته‌ی مهمی فروگذار نکرده‌اند و با توجه به اینکه اکثر حمام‌های تاریخی بیش از دوره صفوی قدمت ندارند، این اسناد که معاصر با تاریخ این حمام‌ها بوده است می‌توانند به عنوان بخشی از اسناد حمام‌های قبل از دوره صفوی تلقی شوند.

قبل از اشاره به مینیاتورها، به نظر می‌رسد ذکر چند نکته به طور اجمال از نحوه‌ی ترسیم مینیاتور، به درک فضاهای موجود در آن کمک بیشتری کند: - چون مینیاتور در فضایی مثالی تصویر می‌شود، در برخی موارد ربطی به عالم واقعیات ندارد. برای مثال سایه روشن در مینیاتور وجود ندارد و در نتیجه خصوصیات نورپردازی فضا در آن مشخص نیست.

- در مینیاتور عمداً پرسپکتیو به کار نمی‌رود. مثلاً کف و نما هر دو در یک سطح تصویر می‌شوند و اندازه‌ها در فاصله‌های دور و نزدیک تفاوتی ندارند. گاه بخشی از حجم بنا از یک جانب و بخش دیگر از جانب دیگر ترسیم می‌شود...

- رنگ‌ها در مینیاتور بیشتر به صورت نمادین به کار می‌روند و گاهی از مشخصات مکتب خاصی از مینیاتور هستند.

- وجود رفتارها و فعالیت‌های گوناگون در کنار هم و ظاهراً بی‌تفاوت نسبت به یکدیگر، در واقع نوعی حرکت در مینیاتور به وجود می‌آورد به طوری که بعد زمان در آن دیده می‌شود و گاه این تداخل‌ها باعث نامعلوم شدن شخصیت اصلی می‌شود که به نظر آگاهانه می‌آید.

- ناکامل بودن شخصیت‌ها در مینیاتور ایرانی حاکی از آن است که واقعه به قاب و تصویر خاتمه نمی‌یابد، بلکه بخشی از حادثه می‌شود و نیز این امر باعث حس بزرگتر شدن فضا می‌گردد. (ایجاد امتدادهای زمانی و مکانی در ذهن)

در این مقاله با در نظر گرفتن مواردی چون: موضوع مجالس، افراد و مشاغل موجود در فضاها، و عناصر معماری حمام، رنگ و تزیینات و سلسله مراتب فضایی حمام‌ها و... به بررسی چند نمونه از این نگاره‌ها پرداخته می‌شود.

موضوع: گرمابه رفتن هارون الرشید

نقاش: کمال الدین بهزاد

مکتب: هرات

اشعار موجود در تصویر:

دور خلافت چو به هارون رسید

رایت عباس به گردون رسید

نیم شبی پشت به همخوابه کرد

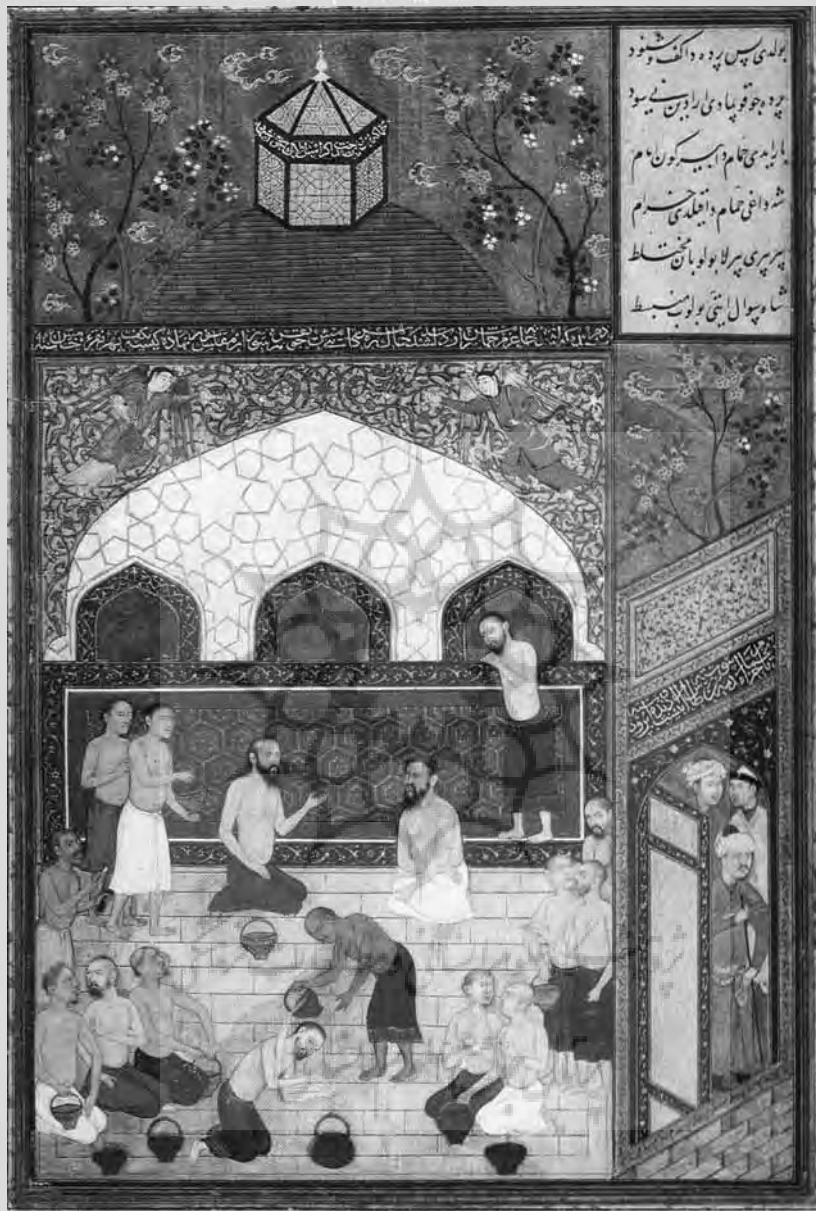
روی به آسایش گرمابه کرد

موی تراشی که سرش می‌سترد

معماری حمام

مینیاتور ایرانی

الهه ثابتی

برخی عناصر تزئینی و معماری و فرم گوناگون فضاها نیز ایجاد شده است.

مطالعه این متغیرها براساس نمونه‌های به‌جامانده تا پیش از صفویه، امکان نداشته و

این بیشتر به علت ویژگی خاص حمام‌هاست که همواره در معرض تخریب، تغییر و تعمیر بوده‌اند. بنابراین اهمیت مراجعه به اسناد تصویری قبل از صفویه آنچنان جلوه می‌نماید که می‌تواند جای خالی بخشی از تاریخ معماری حمام را برای چند قرن قبل از صفوی پر کند.

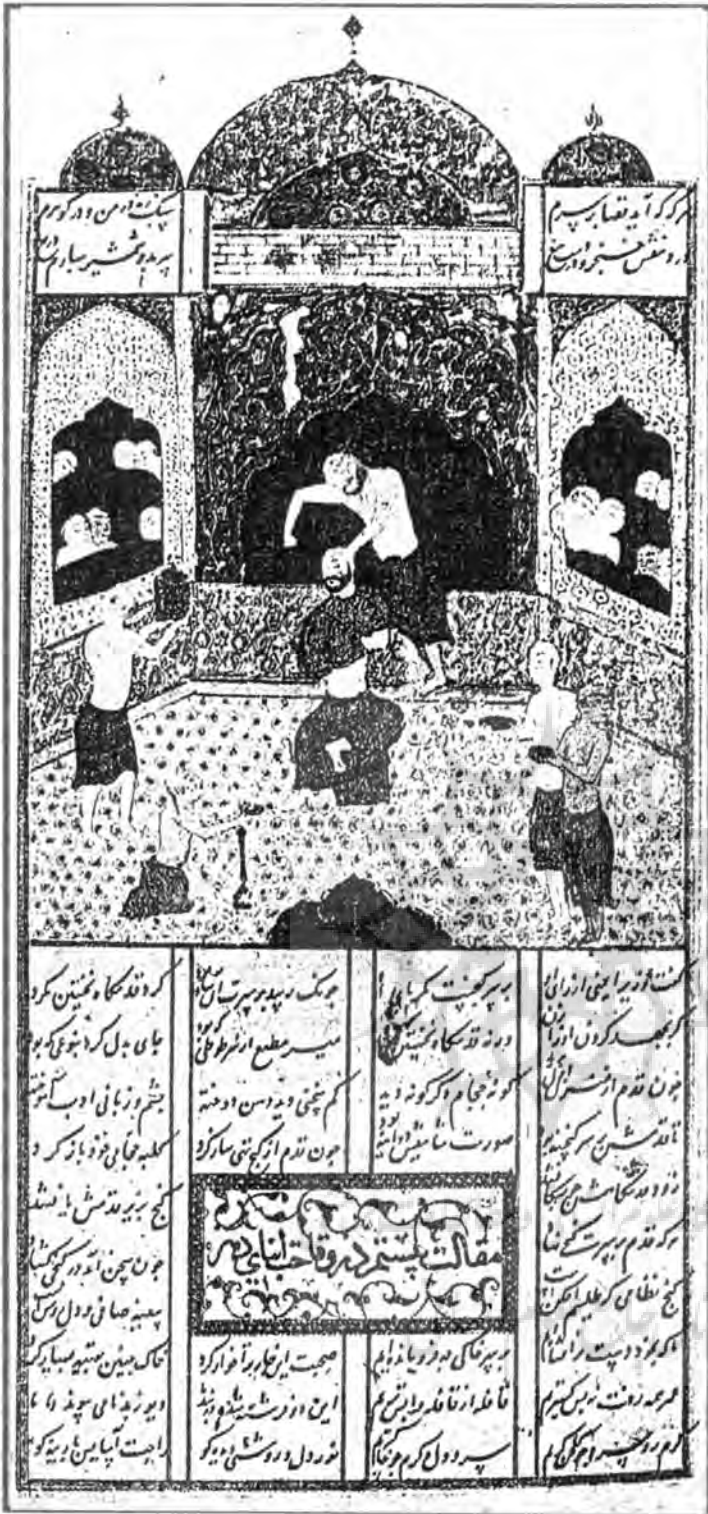
حضور فضای معماری در میان کتاب‌های ادبی مصور و اشعار شاعران، آیینی‌ای تمام نما از معماری دوره اسلامی ایران است که با نبود آثار معماری کمک شایانی به محققین تاریخ معماری خواهد کرد. به این ترتیب مینیاتور که به قصد مصورسازی کتب ادبی، پزشکی و... به کار می‌رفت بیشترین سهم را در ترسیم فضاهای معماری داشته است.

در میان اکثر نگاره‌های ایرانی، باغ‌ها و کوشک‌ها و فضای داخلی کاخ‌ها

حمام‌ها در جهان اسلام توسعه بسیاری یافت و جزئی از کل لاینفک مجموعه‌های شهری، روستایی و بین‌راهی گردید. روند ساخت حمام‌ها آنچنان پیش رفت که حمام به

عنوان یک بنای مذهبی و عام‌المنفعه، برای مسلمانان محل کسب اجر و پاداش اخروی بوده و همچون دیگر بناها (مسجد، پل، کاروانسرا و...) وقف می‌شد. تعداد حمام‌های عمومی حتی از تعداد مساجد پیشی گرفت و با مالکیت شخصی یا وقفی و یا رقبه درآمدزاه، در خدمت مسلمانان قرار گرفت.

دسترسی به آب، حفظ دما و جدا کردن فضاهای پاک و ناپاک سه شرط اصلی ایجاد فضایی پیچیده و متفاوت با سایر بناها در حمام بودند و فضاهایی چون ورودی، دالان، بینه، میان‌در، گرمخانه، خزینه و... را با سلسله مراتب فضایی خاص در آن ایجاد می‌کردند. محدودیت‌های مساحت، زمین، اقلیم و... باعث شد تا هیچ دو حمامی شبیه به هم نباشند اما همگی از اصولی خاص تبعیت کنند. علاوه بر این، تنوع و تغییر در حمام‌های تاریخی از به‌کارگیری

ناکامل
بودن
شخصیت‌ها در
مینیاتور ایرانی
حاکمی از آن
است که واقعه
به قاب و
تصویر خاتمه
نمی‌یابد، بلکه
بخشی از
حادثه باعث
حس بزرگتر
شدن فضا
می‌گردد

این نگاره ضمن رعایت سلسله مراتب فضایی به ترتیب: ورودی، بینه، میان‌در و گرمخانه را به تصویر کشیده است که با توجه به اینکه مسأله تراشیدن موی خلیفه، از استحمام او در حکایت بیشتر مورد تأکید قرار گرفته، بنابراین نقاش تصویر کردن خزینه را الزامی ندانسته و به آن نپرداخته است. همچنین در این نگاره کلیه گره‌های هندسی کاملاً از قوانین ترسیم هندسی پیروی کرده و نقوش گیاهی و اسلیمی نیز به طور تمام و کمال آورده شده‌اند.

موضوع: گرمابه رفتن مأمون
مکتب: شیراز

نگاره دیگر همان حکایت قبلی را به تصویر کشیده است که به جای هارون، مأمون به حمام می‌رود. این نگاره برخلاف نگاره قبلی قدری پیچیده‌تر به نظر می‌رسد و متعلق به سال ۹۳۵ ق/ ۱۵۲۸ م. و مکتبی بعد از مکتب هرات است که علاوه بر دربرداشتن خصوصیات آن مکتب نقاشی، فضاهای دیگری از حمام را نیز به تصویر می‌کشد.

در این نگاره، گرمخانه فضای اصلی را تشکیل می‌دهد و ورودی در پایین، گاوچاه و گاورو در بالا و سمت چپ گرمخانه و ورودی بین تون و بینه در پایین تصویر قرار دارد. سردر ورودی با کتیبه و تزئینات کاشی با یک دالان به بینه متصل می‌شود. بینه محل بیرون آوردن لباس و پوشیدن لنگ در اینجا به طور خلاصه ترسیم شده است. فردی در حال پوشیدن لنگ و دیگری در میانه بینه و در کنار حوض هشت و نیم هشت مشغول مش و مال است. سمت راست بینه ظاهراً میان‌در است و مستراح نیز در آنجا قرار دارد و اینجا به ظاهر تنها جایی است که نقاش مستراح را به تصویر کشیده است.

گرمخانه از دو بخش مجزا تشکیل شده است. مأمون در مرکز فضای گرمخانه و درون حوضی، مشغول اصلاح موی سر است. همزمان شخص دیگری از آب حوض به روی خود می‌ریزد و این عمل در جبهه خلفی فضا و بالای صفحه نیز تکرار می‌شود. افراد از درون دستک‌ها آب به روی خود می‌ریزند. به نظر می‌رسد نقاش در اینجا ضمن به تصویر کشیدن خزینه دستک‌ها و حوض را منبع تأمین آب دانسته و خزینه را نادیده گرفته است و حوضی که موی سر خلیفه در آن می‌ریزد. شخص دیگری با آب آن خود را می‌شوید.

سقف گرمخانه به شکل پوششی منحنی است که سوراخ‌هایی برای

کف‌سازی کل
گرمخانه به شکلی
ساده است ولیکن
ازاره‌ها و کف
حوض میانی
تزیینات کاشی
هندسی دارند.
دیوارها به شکلی
ساده‌تر تزیین
شده‌اند و سقف
گرمخانه ناپیدا است

کرده است. شخصیت اصلی حکایت، در جایی قرار دارد که شعر شروع می‌شود و پس از آن در پایین صفحه شعر ادامه پیدا می‌کند.

ورودی، در سمت راست تصویر با تزیینات کاشی و نقوش اسلیمی قرار گرفته و به نظر همچون اکثر نمونه‌های به جا مانده برای حفظ دما و دیده تنگ و تاریک جلوه داده شده و رنگ‌های به کار رفته در کاشی‌ها لاجوردی، طلایی، سیاه و قرمز است که به تبعیت از معماری قرن هشتم و نهم زمینه آن لاجوردی است.

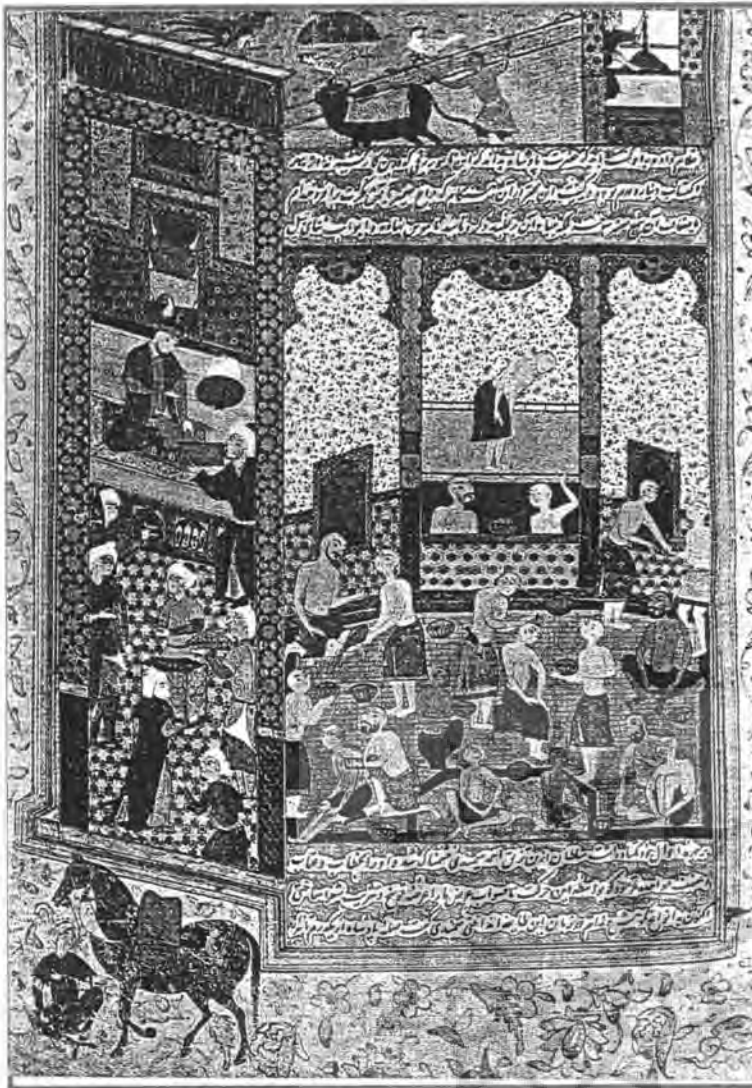
پس از ورودی، بینه قرار گرفته است. بینه در اصل همان رختکن و در این تصویر با دیگر فعالیت‌ها همچون شست‌وشو و آویزان کردن لنگ‌ها ممزوج شده است. به این ترتیب بینه از قسمت دومی نیز تشکیل شده است: قسمتی که به لباس‌های خلیفه اختصاص یافته و ملازمی که در نزدیکی ورودی و در کار لباس‌ها قرار دارد، گویی حمامی و نگهبان لباس‌های خلیفه است. این قسمت که به ظاهر قسمت پاک بینه است، بر سکویی قرار گرفته که کف آن کاشی الوان و جداره آن نیز مزین به گره‌سازی چوبی و کاشی است. فرم هشت و نیم هشت بینه، حوض را نیز متأثر ساخته و محور تقارن حوض از محور تقارن فضای بینه می‌گذرد.

این فرم به صورتی بازتر در فضای بعدی - گرمخانه - نیز وجود دارد. این فضا نیز از دو بخش تشکیل شده که همچون بینه، سکو و نوع کف‌سازی، این دو قسمت را از هم متمایز می‌سازد. ازاره فضا به صورت کاشی یا آجر لعابدار، جزرها را از آسیب رطوبت محافظت می‌کند و رنگ و نوع گره‌ها متفاوت با بینه است. سه روزنه ریز مشبک در جبهه روبه‌روی گرمخانه وجود دارد که بعید به نظر می‌آید به عنوان نورگیر فضا باشند، بلکه با توجه به زمینه تیره آن تنها نقش تزیینی دارند. موهای خلیفه در جایی تراشیده می‌شود که دور از خزینه و در جایی مشخص است و شخصی نیز وظیفه آوردن آب برای خلیفه را بر عهده دارد. سقف گرمخانه کوتاه‌تر و روشن‌تر از بینه به نظر می‌رسد و این در صورتی است که فضاها به نظر پایانی ندارند.

موی بمویش به غمی می‌سپرد
کای شده آگاه ز استادیم
خاص کن امروز به دامادیم
خطبه تزویج پراکنده کن
دختر خود نامزد بنده کن
طبع خلیفه قدری گرم گشت
باز پذیرنده آرم گشت
گفت سیاست جگرش تافتست
دهشتی از وحشت آن یافتست
بیخودیش کرد چنین یاهو گوی
ورنه نکردی زمن این جست‌وجوی
روز دگر نیک‌ترش آزمود

بر درم قلب همین سکه بود

حکایت منظوم «گرمابه رفتن هارون الرشید» که در خمسه نظامی آمده، در طول سالیان به دست چندین نگارگر به تصویر کشیده شده که در نسخه‌های متفاوت خمسه گاهی مأمون به جای هارون نیز آمده است. ولیکن کمال‌الدین بهزاد نقاش قرن هشتم و نهم (وفات بین ۸۴۴ تا ۸۵۵ ق/ ۱۴۴۰ تا ۱۴۵۱ م) که پیش از همه نقاشان ایرانی فضاهای معماری را ترسیم کرده است، نمونه‌ای از این نوع تصاویر را با عنوان «هارون الرشید در گرمابه» دارد. این نگاره سه فضای ورودی، بینه و گرمخانه را به شکلی تقریباً ساده ترسیم

این نگاره
ظاهراً با دیگر
فضاهای داستان
ترکیب شده،
آنچنان که تنها
گرمخانه کاملاً
واضح و به شکلی
فعال و شلوغ به
نظر می آید

در آن هنگام که چراغ ضمیر بآتش فکرت برافروخته‌ام (باصناف) آن شمع منبر سوخته بلکه بنیاد آن برنجند ذکر و تأیید ناموس نهاده و ابواب ثنای جمیل بر چهره احوال خود گشاده است سلطان ازین (?) احمد میمندی خُشمناک شد و او را بخطاب و عتاب (عقیف) مواخذه فرمود که بواسطه این حرکت ناصواب عرض ما را عرضه توبیخ و (تنزیت) شعرا ساختی اکنون به انواع نکوهش و مذام در زبان این طایفه انداختی میمندی گفت صله پادشاه از یکدم تا (هزار)»

نگاره‌ای که در اینجا مورد بررسی قرار می‌گیرد مربوط به مکتب شیراز و در سال ۹۹۲ ق/ ۱۵۸۵ م. ترسیم شده است. این نگاره ظاهراً با دیگر فضاهای داستان ترکیب شده، آنچنان که تنها گرمخانه کاملاً واضح دیده می‌شود که به شکلی فعال و شلوغ به نظر می‌آید. تمامی فضا مزین به نقوش تزئینی است. کف‌ها، ازاره‌ها، دیوارها و حتی سقف مورد توجه قرار گرفته است. جام‌خانه به شکل سه نیم دایره سوراخ‌دار، منبع تأمین نور گرمخانه است.

افراد هر کدام مشغول کاری هستند: سلمانی، کیسه‌کشی و... همگی در این فضا اتفاق می‌افتد. خزینه در قسمت خلفی این افراد قرار گرفته که دو نفر در آن قرار دارند. دستک‌ها در دو طرف خزینه و حوض در مرکز فضای گرمخانه، محل تأمین آب هستند.

موضوع: حمام رفتن فردوسی پس از پایان شاهنامه نوشته‌های موجود در تصویر:

«نیست که شادی مفروض چون غم (بی‌اندازه‌ها) دم آسایش حیات است اگر عیادابالله این صله که پادشاه فرمود بلو برسد مقتضی هلاک او شود بی‌شک چو بگذشت او اندازه شادی و غم روان (شویند) کرد و دژم (جز پند) عمر (باندیش ستاد) کنند آن دور کی بقایش تباه سلطان فرمود (?) او ابر کمال بهجت مرجح و حواشی ضمیر برقم تمجید نفس او موشحست احمدحسن میمندی شصت هزار درم سیم در (?) کرد و پیش فردوسی فرستاد اما در حمام بود چون بیرون آمد غلام پادشاه بر ره پیش او نهاد و بگفتا بقصور آنکه (درست سرخ) بد آن (صیرفی) نقد فضل فرستاده‌اند چون دید که سیمست بیست هزار درم بحمامی داد و بر در حمام شخصی فقاع میفروخت بیست هزار درم به وی

داد و بیست هزار دگر بآن غلام داد که آورده بود.»

در نمونه‌های دیگر از نگاره‌ی حمام رفتن فردوسی گرمخانه، بینه و گاورو به تصویر کشیده شده و بخش اصلی تصویر را گرمخانه تشکیل داده است. در میانه آن یک حوض، بر دیوارهای آن دستک‌ها، و خزینه در جبهه‌ای دیگر از آن قرار دارد و جام‌خانه‌ها نور گرمخانه را تأمین می‌کنند. ضمن آنکه دو پیه‌سوز بر روی دیوار تعبیه شده است.

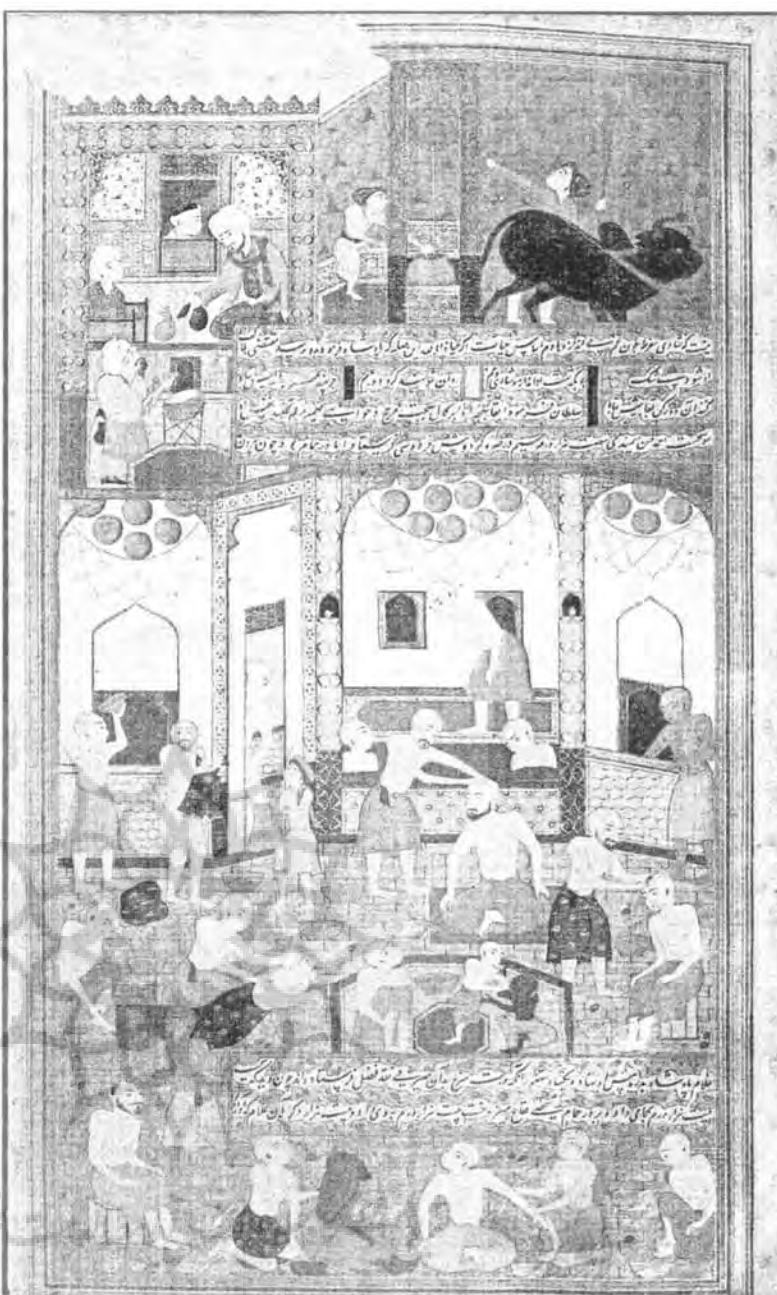
همه آنچه در این فضا اتفاق می‌افتد علاوه بر استحمام، تراشیدن موی سر، مشت و مال، کیسه‌کشی و در جای دیگر بازی کودکان، با هم است. کف‌سازی، ازاره‌ها و حوض با کاشی‌های منقش به نقوش هندسی پوشیده شده‌اند و دیوارها ساده است ولیکن در سقف کاربردی دیده می‌شود.

منبع تأمین آب حمام، چاهی است که توسط گاو از آن آب استخراج می‌شود و علی‌رغم خارج بودن از فضای حمام دارای تزئینات است.

در قسمت چپ بالای تصویر فضایی دیده می‌شود که با توجه به حوض میانی و کفش‌کن‌ها بینه حمام است که در اینجا تنها رد و بدل کردن کیسه پول دیده می‌شود و هیچ فعالیت دیگری که نشان از حمام بودن آن کند ندارد، سقف گرمخانه و بینه کاملاً مشخص است که یکی صاف و دیگری (گرمخانه) به صورت منحنی است.

دو چیز متفاوت از سایر نگاره‌های مورد بررسی در این نگاره کاملاً مشهود است. ابتدا ظهور جاکفشی در بینه و دیگر حضور پیه‌سوز بر روی دیوارهای گرمخانه است.

در این نگاره
کف‌سازی، ازاره‌ها و
حوض با کاشی‌های
منقش به نقوش
هندسی پوشیده
شده‌اند و دیوارها
ساده است، لیکن در
سقف کاربندی دیده
می‌شود

این نگاره به شکلی تمام و کمال تنها گرمخانه را به تصویر می‌کشد. مأمون بر روی حوض نشسته و سلمانی مشغول اصلاح موی سر اوست و دو نفر دیگر که یکی آب می‌آورد و دیگری در حالی که شمعی بلند در دست دارد در تصویر نشان داده می‌شود که همچون نگاره قبلی نور محل را تأمین می‌کند. علاوه بر حوض بزرگ میانی، دو حوض کوچک دیگر در طرفین آن قرار دارد که به ظاهر از آنجا آب را برای خلیفه می‌برند. در حالی که دو نفر دیگر آب لازم را برای شست‌وشوی خود از طریق دستک‌هایی تأمین می‌کنند که در طرفین ورودی گرمخانه قرار دارند.

کف‌سازی کل گرمخانه به شکلی ساده است ولیکن ازاره‌ها و کف حوض میانی تزیینات کاشی هندسی دارند. دیوارها به شکلی ساده‌تر تزیین شده‌اند و سقف گرمخانه ناپیداست.

موضوع: گرمابه رفتن هارون (یا مأمون)
مکتب: هرات

این تصویر که مربوط به خمسه نظامی است، در مکتب هرات و در سال ۸۹۵ ق/ ۱۴۹۱ م. ترسیم شده است. این نگاره نیز حمام رفتن هارون (یا مأمون) را به تصویر می‌کشد که در حال اصلاح موی سر است و ملازمان در خدمت او هستند. این تصویر از واقع‌نمایی کمتری برخوردار است، اما خصوصیات از حمام‌ها را در خود دارند. کف‌سازی، ایجاد سکو، وجود حوض در فضای میانی و تأمین نور از جام‌خانه‌های سقف برخی از این صفات است. ازاره‌ها منقش به کاشی‌های الوان‌اند و دیوارها با نقوش اسلیمی پوشیده شده‌اند.

موضوع: حمام رفتن فردوسی پس از پایان شاهنامه
مکتب: شیراز

نوشته‌های موجود در تصویر:

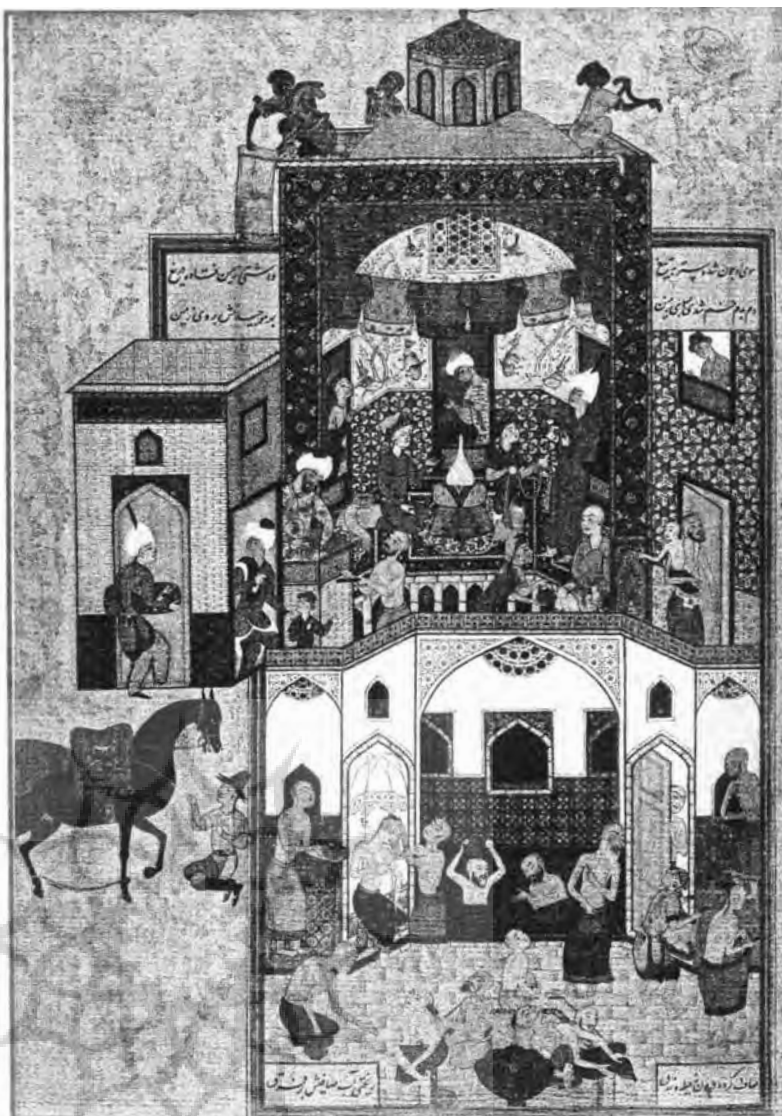
«بغلام داد و به او گفت باید که حضرت پادشاه بداند که این نامور رنجی که درین کار کشیده نه از بهر اکتساب دینار و درم بوده و (کیفیت) این محقر

تأمین نور دارد. همچنین مجموعه گاوچاه و گاورو همانند آنچه در عالم واقعی وجود دارد ترسیم شده و شیب مورد نظر برای گاورو در نظر گرفته شده است و در نهایت آب پس از خروج از چاه برای انتقال بهتر بر حمام سوار می‌شود. در این نگاره که بخشی از نمای بیرونی حمام نیز به چشم می‌خورد، به سردر توجه خاصی شده است و فضاهای داخلی منقش به انواع نقوش اسلیمی و گره‌سازی کاشی است، حوض‌ها سنگی و کف‌سازی‌ها و ازاره‌ها به صورت کاشی‌های الوان است. تون حمام خارج از فضای حمام و در نزدیکی گاوچاه و گاورو قرار دارد ولیکن در اینجا از منبع آب گرم گرمخانه که به ظاهر دستک‌هاست کاملاً فاصله گرفته است.

موضوع: گرمابه رفتن مأمون
مکتب: شیراز

سومین نگاره نیز متعلق به داستان حمام رفتن مأمون است که در سال ۹۴۷ ق/ ۱۵۴۰ م. و همچون نگاره قبلی در مکتب شیراز ترسیم شده است.

نگاره صوفی در حمام که ظاهراً متعلق به یکی از شاگردان بهزاد (قدیمی) و براساس داستانی از هفت اورنگ جامی است، علاوه بر توجه به فضاهای داخلی، فضاهای خارجی و حتی بام حمام را نیز مورد توجه قرار می‌دهد

حوض به نظر می‌آید، فردی در حال کیسه‌کشی و دیگری مشغول مشت و مال فردی دیگر است. منبع روشنائی گرمخانه دو پیه‌سوز موجود در بالای ورودی و حجره سلمانی و همچنین سه جامخانه رنگین است که از گره‌سازی‌های چوبی زیبا بهره گرفته‌اند. مفصل‌ترین نقوش و تزیینات متعلق به بینه است و تمام سطوح بینه به نحوی تزیین شده‌اند، لیکن دیوارها و کف گرمخانه تقریباً شکلی ساده دارند. در این تصویر نیز همچون تصاویر قبلی، فردی با لباس در داخل حمام قرار دارد که لنگ تمیز را برای افراد می‌آورد.

نتیجه:

در یک جمع‌بندی کلی از این تصاویر می‌توان به موارد زیر اشاره کرد:
رعایت سلسله مراتب فضایی حمام‌ها شامل: ورودی، بینه، میان‌در، گرمخانه.

معرفی فضاهای اصلی حمام‌ها: بینه و گرمخانه.

معرفی عناصر مختلف معماری حمام‌ها: سر در ورودی، سکو، کفش‌کن، جام‌خانه، حوض، خزینه، دستک، محل پیه‌سوز، حجره، شاه‌نشین، فواره، چرخ‌چاه، روشندان و...

رعایت اصول بهداشتی و درک درست نقاش از فضاهای حمام به طوری که هیچ‌گاه فضاهای پاک و ناپاک با هم اشتباه گرفته نشده‌اند. توجه به نکات فنی و اصول ساختمانی در حمام‌ها شامل: تأمین آب و نحوه استفاده از گاوچاه و گاورو، تون، حفظ آزارها با پوشش کاشی و... نوع تزیینات مورد استفاده و تمایز آنها نسبت به موقعیت قرارگیری و نوع فضا و... (برای مثال تزیینات به کار رفته در بینه بیشتر از گرمخانه است) معرفی مشاغل مرتبط با حمام‌ها در زمینه تراشیدن موی سر، کیسه‌کشی، مشت و مال کردن، تعویض و شست‌وشوی لنگ‌ها و... رعایت مسائل اخلاقی در حفظ پوشش همه افراد حتی کودکان و عدم استفاده از نقوش انسانی در تزیینات و عدم پرداختن به حمام‌های زنانه و...

پاورقی:

۱. مقاله «حمام‌ها در نظرگاه زمان» فرهاد فخار تهرانی، نشریه صفا، شماره ۳۰، ص ۹۴.

موضوع: صوفی در حمام

نقاش: قدیمی احتمالاً از شاگردان بهزاد

نگاره صوفی در حمام که ظاهراً متعلق به یکی از شاگردان بهزاد (قدیمی) و براساس داستانی از هفت اورنگ جامی است، نمونه دیگری از نگاره‌های حمام است. این نگاره علاوه بر توجه به فضاهای داخلی، فضاهای خارجی و حتی بام حمام را نیز مورد توجه قرار می‌دهد. از لحظه‌ای که فردی از سردر ورودی می‌گذرد، فضای حمام شروع و با گذر از یک دالان وارد فضای بینه می‌شود. بخشی از بینه منقش به کاشی‌های الوان در آزارها و نقوش حیوانی و گیاهی بر دیواره‌هاست. شخصی مشغول بیرون آوردن لباس خویش است. این فضا بر روی سکویی است که در زیر آن کفش‌کن قرار دارد. روشندانی منقش بر روی بام بینه قرار دارد که نور بینه را تأمین می‌کند و خدمه حمام در حال آویزان کردن لنگ‌ها بر روی پشت بام هستند. خروجی بینه به سمت گرمخانه در سمت راست بینه قرار دارد و فردی از آنجا به سمت گرمخانه می‌رود. آنچه در اینجا جلب توجه می‌کند، وجود در برای ورودی گرمخانه از میان در است که فردی آن را باز و وارد می‌شود. افراد در داخل گرمخانه هر کدام مشغول به کاری هستند. فضای خزینه از گرمخانه مجزا شده است و دو نفر در داخل آن قرار گرفته‌اند. حجره‌ای مخصوص اصلاح موی سر در کنار خزینه وجود دارد تا این فضا را از سایر فضاهای گرمخانه مجزا سازد. حوض میانی گرمخانه به شکل هشت و نیم هشت در میانه فضا و فواره‌ای شبیه به سنگاب در مرکز آن قرار دارد. در محلی که